

УДК 118.112.2'42

Н.І. ПАЛАМАР,
*кандидат філологічних наук,
асистент кафедри міжкультурної комунікації та перекладу
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОВЛЕННЕВОГО АКТУ ПОХВАЛА

Здійснено аналіз невербальних засобів реалізації мовленнєвого акту *похвала* в сучасних німецькому та українському художніх дискурсах; виявлено та описано найвагоміші невербальні засоби вираження похвали в обох мовах; порівняно невербальні засоби реалізації похвали в німецькій та українській мовах.

Ключові слова: висловлювання, мовленнєвий акт, невербальна комунікація, жест, міміка, просодика, кінесика, проксемика.

Загальна закономірність сучасних лінгвістичних досліджень – вивчення функціонування мовних одиниць та їхньої взаємодії у процесі комунікації. Спілкування належить до складних соціально-психологічних процесів досягнення взаєморозуміння між людьми. Головними його інструментами є вербальні й невербальні засоби спілкування. Вербальні засоби – це мова, мовлення. Однак мовлення, як зазначає Ф.С. Бацевич, – основний, але не єдиний спосіб спілкування [1, с. 58]. У процесі комунікації левова частка припадає на невербальні засоби. Палітра невербальних комунікативних елементів, котрі застосовує людина під час спілкування, багата й різноманітна. Вербальне та невербальне спілкування утворюють неподільну єдність [2, с. 20].

Невербальна мова як вагома складова процесу комунікації стала об'єктом дослідження вітчизняних та іноземних учених (Е.М. Верещагін, І.Н. Горелов, Г.В. Колшанський, В.А. Лабунська, А.Й. Паславська, І.І. Серякова, Р. Бруно, Е. Шефер, М. Паєр).

Мета пропонованої статті – здійснити аналіз невербальних засобів реалізації мовленнєвого акту *похвала* в сучасних німецькому та українському художніх дискурсах.

Об'єктом дослідження є висловлювання похвали у сучасних художньому німецькому та українському дискурсах; предметом – невербальні засоби реалізації похвали.

Матеріалом дослідження слугували 2100 (1050 німецькою мовою та 1050 українською) висловлень похвали, виокремлених методом суцільного добору з художніх творів німецької та української літератури ХХ – початку ХХІ ст.

Вираження позитивної оцінки має словесні й несловесні засоби реалізації. Похвала в німецькій та українській мовах не становить винятку. Невербальні компоненти похвали реалізують емоції та переживання, котрі супроводжують мовця у момент висловлення позитивної оцінки. У процесі реалізації похвали на несловесному рівні беруть участь різні сенсорні системи, відповідно до яких сформовані засоби невербального спілкування – *просодичні, кінесичні та проксемичні*.

До найвагомішого засобу невербального спілкування у висловленні похвали в німецькій і українській мовах належить *просодика*. Головні просодичні компоненти у похвалі – висота гучності, тон, тембр та інтонація голосу мовця. Голос вважається

невід'ємною частиною мовленнєвого процесу, що сприяє досягненню оптимальності усного мовлення у комунікативному, емоційному й прагматичному аспектах [3, с. 38]. Те, в який спосіб було реалізоване висловлення на акустичному рівні, дає змогу слухачеві дійти висновку щодо особистості мовця: в якому емоційному стані він перебуває, який його темперамент, соціальний статус, особистісні якості. Наприклад:

(1) *«Wie männlich Sie geworden sind!»* **staunte er** [4, с. 268].

(2) *«Die Mimi ist richtig», rief der Onkel begeistert.* *«Die reist nicht ab wie die Mama!»* [5, с. 50].

У прикладі (1) слова автора вказують на емоційний стан мовця – експресивне здивування, що звучить у його голосі; в прикладі (2) проілюстровано похвалу, висловлену гучним, емоційним захопленням (*rief der Onkel begeistert*). Обидва приклади засвідчують емоційну піднесеність мовців під час мовлення.

(3) – *От-то новина!* – сказав. *А далі додає живо з нетаємною теплотою в голосі.* – *Хто б такого не любив! Багато світу перейшов я, та такого красивого, жвавого хлопця, як оцей Гриць, не бачив* [6, с. 122].

(4) – *Я бачив його, то відважний батир,* – **промовив Семен захоплено** [7, с. 164].

Приклади з української вибірки також ілюструють емоційний характер авторів похвали: (3) підтверджує жвавість у голосі й позитивне ставлення до особи адресата (*додає живо з нетаємною теплотою в голосі*), а (4) передає захоплення особою адресата похвали (*промовив захоплено*).

Застосовують у висловленнях похвали і *кінесику* – «мову тіла» [8, с. 61]. До кінесичних сигналів, котрі беруть участь у реалізації позитивної оцінки, належать жести та міміка. Відомий антрополог Д. Морріс визначив поняття *жест* як дію, що передає оптичний сигнал спостерігачеві [2, с. 33]. Основне призначення жестів полягає у посиленні впливу сказаного слова. Вони супроводжують, доповнюють, уточнюють, а інколи і замінюють саме слово. Розрізняють три групи жестів: 1) знакові – вказівні, збірні, символічні; 2) напівзнакові – так звані емоційні; 3) незнакові – ритмічні, пошукові [9, с. 12].

Коли йдеться про жести, на думку передусім спадають значущі рухи рук. У реалізації похвали жести руками можуть сигналізувати різні функції, зокрема віднесеність до особистої сфери, підтримку (покласти руку на плече співрозмовника), підтримку дружньої/інтимної атмосфери (взяти руку співрозмовника), висловлення поваги, пошани (потиск рук) та емоцій (обійми, оплески), акцентування на чомусь (підняття пальця, загинання пальців у процесі переліку). Отже, спостерігаємо тісний зв'язок кінесики з такесикою. Фізичний контакт у вигляді дотиків, поцілунків, поплескувань становить важливий засіб взаємодії між людьми. Приклад (5) ілюструє жест руки мовця, спрямований на підтримку адресата, а також на підсилення сказаного:

(5) *«Dir ist mehr gelungen, als den meisten Frauen gelingt», sagte er, und er hob sein Gesicht vom Kopf des Schwans und legte seine Hand auf meinen Arm* [10, с. 108].

У прикладі (6) показано масового адресанта, що реалізує кінесичну похвалу, виражену оплесками, які у випадку театрального дійства вважаються основними, порівняно зі схвальними вигуками, котрі постають доповненням:

(6) *Das müßte Ilse erleben. Warum ist sie nicht hier? Der Beifall erschöpft sich.* *«Zugabe!»* [11, с. 184].

Жест, реалізований у прикладі (7), засвідчує інтенсифікацію уваги до особи адресата похвали:

(7) – *Хто тут був, хто?! – А-а, то ти, Тадзю! Хто був? Вели-и-кий чоловік! Підніс Едмунд вказівного пальця.* – *Індійський князь!* [7, с. 87].

Загинання пальців під час переліку акцентує на головному. У прикладі (8) реалізується перелік основних позитивних якостей адресата похвали:

(8) *Сивочола вчителька Ніна Іванівна, Тетянина мама, доньчині сумніви вислухала і почала пальці загинати:*

– *По-перше, не п'є. Сама казала. По-друге, негулящий, за дівками не бігає. Сама казала. По-третє, роботящий [...]* [12, с. 82].

Значна роль в невербальній комунікації загалом і реалізації похвали зокрема належить *міміці* – експресивним рухам м'язів обличчя. Міміка має велике значення у практиці людської взаємодії. Вираз обличчя забезпечує постійний зворотний зв'язок: воно

підтверджує, зрозуміла нас людина чи ні, можливо, хоче щось сказати у відповідь [13, с. 38]. У висловленні похвали на особливу увагу заслуговують очі та рот, зокрема губи. Приклад (9) ілюструє міміку автора, яка передає почуття радості:

(9) *Stefan strahlte. «Du kannst so schön lachen», sagte er begeistert. «Ich habe gern, wenn einer gut lachen kann»* [14, с. 314].

У прикладі (10) погляд автора відображає емоційне піднесення та позитивну оцінку адресата:

(10) *Щоб до голови не лізли усілякі підозри, я поліз шукати напої. Яким же було моє здивування, коли я побачив на полиці три пляшки Борадеро Анехо, Кьянті, Мартіні Екстра-Драй і кілька пляшок білого французького сухого вина для формування ностальгійного настрою. «Оце так!» Вигукнув я і схвально подивився на Гестапо* [15, с. 147].

Посмішка зазвичай підтверджує прихильність, позитивне ставлення до адресата. Так, приклад (11) ілюструє наростання посмішки автора, що засвідчує раптове піднесення настрою, а в (12) автор реалізує емоційну посмішку як знак захоплення особою, до котрої висловлює похвалу:

(11) *Rodenstock lächelte, erst zaghaft, dann immer breiter. «Unglaublich!», lobte er sie* [16, с. 128].

(12) *Тетяна усміхнулася весело.*

– *Побачиш його, Мавро, побачиш, красний такий, що ... о,о,о!* [17, с. 106].

Невербальні компоненти у комунікації зароджуються під впливом різних емоцій, виникнення яких властиве усім людям, незалежно від віку, статі чи культурного чинника. Відмінність полягає в інтерпретації ситуації людиною певного віку, статі чи культурної приналежності. Інакше кажучи, своєрідні емоції виникають у всіх людей, ймовірна їхня варіативність відповідно до ситуації.

У різних лінгвокультурах можуть використовуватися специфічні невербальні засоби в ідентичних ситуаціях, у тому числі жести. Порівняння німецької та української лінгвокультури дало змогу визначити щонайменше два випадки застосування відмінної жестикуляції у похвалі. Наприклад, коли українець хвалить і піднімає великий палець, складеної в кулак руки, то реалізує в такий спосіб захоплення. Цей жест означає позитивну оцінку ситуації, замінюючи або доповнює такі фрази, як «Чудово!», «Прекрасно!» тощо:

(13) *Хлопчик радісно підніс догори руки, як це роблять футболісти, коли заб'ють гол. Я показав йому відстовбурчений великий палець – молодець, мовляв!* [18, с. 11]

У німецькій лінгвокультурі підняття великого пальця використовується для позначення числа «один».

Інший приклад констатації розбіжностей у жестикулятивному доповненні мовленнєвого акту похвала – вираження позитивної оцінки вчителя / викладача / учня / студента учнями / студентами. Невербальною реакцією українців будуть оплески, котрі означатимуть похвалу за певну дію, німецькі ж учні або студенти виявляють своє захоплення стуком по столі, що застосовується лише поодиноким в україномовній лінгвокультурі під впливом іномовної, порівняймо:

(14) *Він перевернувся на другий бік, а в голові у нього промайнули яскраві картини... він переконав непідкупного суддю, що йому сімнадцять років... він став чемпіоном... стояв на полі, триумфально піднявши вгору руки, а всі учні плескали й кричали... він щойно переміг у турнірі...* [18, с. 37].

(15) *Der Professor nimmt seine Zettel vom Redner-Pult und beendet die Vorlesung. Die Stimmung im Hörsaal hebt sich. Bevor die Studenten aber den Raum verlassen, klopfen sie noch mit den Fingerknöcheln auf die kleinen Klapp-Tische vor sich* [19, с. 251].

Отже, невербальні компоненти відіграють важливу роль у процесі комунікації, впливаючи на її організацію та результат. Обидві досліджувані лінгвокультури використовують невербальні засоби у реалізації висловлення похвали і застосовують їх для вирізнення чи акцентування вербального повідомлення, для посилення будь-якої частини повідомлення, пояснення мовчання, для додавання нової інформації до висловлення чи для перекручування вербального повідомлення. Названі відмінності у жестикуляції засвідчують розбіжності у світобаченні, традиціях і побутових ситуаціях. Аналіз функціонування невербальних компонентів у комунікативних ситуаціях, з огляду на міжкультурний аспект, – перспективний напрям дослідження у рамках сучасної лінгвістичної науки.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної генології / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2006. – 247 с.
2. Morris D. People watching: A guide to body language / D. Morris. – London: Vintage, 2002. – 136 p.
3. Сєрякова І.І. Політичний дискурс та семіотична особистість [Електронний ресурс] / І.І. Сєрякова. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VKnlul/fil/2009_2/Seriakova.pdf (Останнє звернення 13.11.2016).
4. Feuchtwanger L. Narrenweisheit / L. Feuchtwanger. – Berlin: Aufbau-Verlag, 1972. – 463 s.
5. Fallada H. Christkind verkehrt. Weihnachtsgeschichten / H. Fallada. – Berlin: Aufbau Taschenbuch Verlag, 1994. – 137 s.
6. Кобилянська О. В неділю рано зілля копала / О. Кобилянська. – К.: Школа, 2008. – 401 с.
7. Іваничук Р. Вода з каменю / Р. Іваничук. – К.: Дніпро, 1988. – 270 с.
8. Загребельний П. Первоміст / П. Загребельний. – К.: Веселка, 1982. – 295 с.
9. Горелов И.Н. Безмолвный мысли знак: Рассказы о невербальной коммуникации / И.Н. Горелов, В.Ф. Енгальчев. – М.: Молодая гвардия, 1991. – 240 с.
10. Böll H. Und sagte kein einziges Wort / H. Böll. – Moskau: Verlag für fremdsprachige Literatur, 1963. – 310 s.
11. Mann T. Buddenbroocks. Verfall einer Familie / T. Mann. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://freebook.de/ebook/155/buddenbrooks/pdf> (Останнє звернення 13.11.2016).
12. Дарваш Л. Молоко з кровю / Л. Дарваш. – Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2008. – 272 с.
13. Верещагин Е.М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1983. – 269 с.
14. Böll H. Die Ansichten eines Clowns / H. Böll. – Kharkiv: Ranok-Verlag, 2003. – 281 s.
15. Денисенко Л. Сарабанда банди Сари / Л. Денисенко. – К.: Нора-Друк, 2008. – 239 с.
16. Berndorf J. Eifel-Wasser / J. Berndorf. – Dortmund: Grafit-Verlag, 2001. – 316 S.
17. Кобилянська О. Царівна [Електронний ресурс] / О. Кобилянська. – Режим доступу: www.ukrcenter.com (Останнє звернення 13.11.2016).
18. Нєстайко В. Чарівні окуляри [Електронний ресурс] / В. Нєстайко. – Режим доступу: http://www.e-reading.co.uk/chapter/php/1003076/12/Nestayko_vsevolod_charivni_okulyari.html (Останнє звернення 13.11.2016).
19. Schwanitz D. Der Campus / D. Schwanitz. – Frankfurt am Main, Berlin, Weimar: Goldmann Verlag, 1996. – 384 s.

References

1. Batsevych, F.S. *Vstup do lihgvistychnoyi genologiyi* [Introduction to linguistic genology]. Kyiv, Akademiya Publ., 2006, 247 p.
2. Morris, D. *People watching: A guide to body language*. London, Vintage Publ., 2002, 136 p.
3. Syeryakova, I.I. *Politychnyi dyskurs ta semiotychna osobystist* [Political discourse and semiotic personality]. Available at: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/VKnlul/fil/2009_2/Seriakova.pdf (Accessed 13 November 2016).
4. Feuchtwanger, L. *Narrenweisheit* [Wisdom of the Odd Fellow]. Berlin, Aufbau-Verlag, 1972, 463 p.
5. Fallada, H. *Christkind verkehrt. Weihnachtsgeschichten* [Infant Jesus operates. Christmas stories]. Berlin, Aufbau Taschenbuch Verlag, 1994, 137 p.
6. Kobylyanska, O. *V nedilyu rano zillya kopala* [In Sunday morning dug potion]. Kyiv, Shkola Publ., 2008, 401 p.
7. Ivanychuk, R. *Voda z kamenyu* [Water from stone]. Kyiv, Dnipro Publ., 1988, 270 p.
8. Zagrebelnyi, P. *Pervomist* [The first bridge]. Kyiv, Veselka Publ., 1982, 295 p.
9. Gorelov, I.N., Engalichev, B.F. *Bezmolvnyi mysli znak: raskazy o neverbalnoi komunikacii* [Sign of silent thoughts: Tales of non-verbal communication]. Moscow, Molodaya gvardiya Publ., 1991, 240 p.
10. Böll, H. *Und sagte kein einziges Wort* [And said no word]. Moscow, Verlag für fremdsprachige Literatur, 1963, 310 p.
11. Mann, T. *Buddenbroocks. Verfall einer Familie* [Buddenbroocks. Decay of a family]. Available at: <http://freebook.de/ebook/155/buddenbrooks/pdf> (Accessed 13 November 2016).

12. Darvash, L. *Moloko z krovyu* [Milk with blood]. Kharkiv, Klub simeinogo dozvillya Publ., 2008, 272 p.
13. Vereshchagin, E.M. *Yazyk i kultura. Lingvostranovedenie v prepodavanie ruskogo yazyka kak inostrannogo* [Language and culture. Linguistic teaching of Russian as a foreign language]. Moscow, Ruskii yazyk Publ., 1983, 269 p.
14. Böll, H. *Die Ansichten eines Clowns* [The views of a clown]. Kharkiv, Ranok-Verlag, 2003, 281 p.
15. Denysenko, L. *Sarabanda bandy Sary* [Sarabanda gangs of Sarah]. Kyiv, Nora-Druk Publ., 2008, 239 p.
16. Berndorf, J. *Eifel-Wasser* [Eifel water]. Dortmund, Grafit-Verlag, 2001, 316 p.
17. Kobylanska, O. *Carivna* [Princess]. Available at: <http://www.ukrcenter.com> (Accessed 13 November 2016).
18. Nestaiko, V. *Charivni okulyary* [Magic glasses]. Available at: http://www.ereading.co.uk/chapter/php/1003076/12/Nestayko_Vsevolod_Charivni_okulyari.html (Accessed 13 November 2016).
19. Schwanzitz, D. *Der Campus* [The Campus]. Frankfurt am Main, Berlin, Weimar, Goldmann Verlag, 1996, 384 p.

Осуществлен анализ невербальных средств реализации речевого акта *похвала* в современных немецком и украинском художественных дискурсах; выделены и описаны наиболее важные невербальные средства выражения похвалы в немецком и украинском языках; сопоставлены невербальные средства реализации в обоих языках.

Ключевые слова: высказывание, речевой акт, невербальная коммуникация, жест, мимика, просодика, кинесика, проксемика.

The article deals with the analysis of non-verbal means of expressing *praise* in modern German and Ukrainian fiction discourse. The most essential non-verbal means of expressing *praise* in German and Ukrainian are outlined and analysed; the non-verbal means of *praising* in German and Ukrainian are compared and contrasted.

Key words: expressing, speech act of praise, non-verbal communication, prosodic, kinesics, proxemics.

Одержано 7.11.2016.